

1. ชุมชน (Community)

คำว่า "ชุมชน" หรือ "ประชาคม" หมายถึงสถานที่ซึ่งคนใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือนทำมาหากิน เลี้ยงดูบุตรหลานและกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ในชีวิต (คาร์ณี ถวิลพิพัฒน์กุล 2539)

ชุมชนตามนิยามของ สเมลท์เซอร์ (Neil J. Smelser) จำแนกความหมายของ "ชุมชน" ออกเป็น 3 ลักษณะได้แก่

- คนจำนวนหนึ่งที่อยู่อาศัยใกล้เคียงหรือบริเวณเดียวกัน มีส่วนร่วมในกิจกรรมตามช่วงเวลาในชีวิตประจำวันร่วมกัน
- จิตสำนึกของคนจำนวนหนึ่งที่มีความรู้สึกต่อสถานที่ กิจกรรม หรือเรื่องใดๆ เช่น ความรู้สึกในความเป็นชุมชนของคนไทย ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใดของโลกเป็นต้น
- กลุ่มที่มีลักษณะเหมือนกันในวิชาชีพและหน้าที่หรือภารกิจที่เคียงคู่กัน เช่นประชาคมของคณาจารย์มหาวิทยาลัยจะมีองค์กรที่เรียกว่าสภาคณาจารย์ของแต่ละมหาวิทยาลัย และที่ประชุมสภาคณาจารย์ทั่วประเทศ ประชาคมข่าวกรอง(Intelligence Community) ของไทยอาจได้แก่ สำนักข่าวกรองแห่งชาติ ตำรวจสันติบาล ศูนย์รักษาความปลอดภัยแห่งชาติ หน่วยข่าวของกองทัพต่างๆ เป็นต้น หรือประชาคมวิชาชีพ (Professional Community) เช่น แพทยสภา ครูสภา เป็นต้น

ในประชาคมผู้คนจะมีวิถีการปฏิบัติร่วมกันอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด แต่ในโลกยุคใหม่ที่ถือเป็นยุคแห่งข้อมูลข่าวสาร (Information Age) ที่มีการใช้วิทยาการทางด้านข้อมูลข่าวสารหรือเทคโนโลยีสารสนเทศ (Information Technology-IT) เข้ามาช่วยทำให้การติดต่อของมนุษย์โลกเป็นไปอย่างรวดเร็วและไร้ขอบเขต (Borderless) และเป็นไปในลักษณะเสมือนการติดต่อเผชิญหน้าจริง (Virtual Reality) นั้น ลักษณะของชุมชน (Community) แบบใหม่ที่เกิดขึ้น จะเป็นการผสมผสานจากแบบที่สามที่แต่ละชุมชนไม่จำเป็นจะต้องอยู่ ณ ที่แห่งเดียวกับการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้าช่วยในการสร้างปฏิสัมพันธ์ ทำให้ชุมชนที่เกิดขึ้นนี้ไม่จำเป็นจะต้องอยู่ติดพื้นที่ มีภาษา มีเชื้อชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน แต่มีการเชื่อมโยงกันโดยมีความสนใจ รสนิยม ตลอดจนการเกี่ยวโยงกับประเด็นปัญหาที่เห็นร่วมกัน

2. การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ (Human Settlements)

ในเรื่องของชุมชนและสังคมเป็นเรื่องที่สำคัญ เนื่องจากเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัย (Habitat) และการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ตลอดจนปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ ทั้งในเชิงรูปธรรมและนามธรรม

การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ (Human Settlements) * เป็นแนวคิด (Concept) ที่กว้างขวาง สามารถวิเคราะห์ทั้งในเชิงกายภาพและในเชิงนามธรรม แนวคิดที่ชัดเจนในเรื่องการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์นั้นสืบเนื่องมาจากปฏิญญาสากลว่าด้วยการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เมืองแวนคูเวอร์ประเทศแคนาดาในปี พ.ศ. 2519 ที่เรียกกันในนาม HABITAT I (Vancouver Declaration on Human Settlements 1976) (UNESCAP n.d) ซึ่งเป็นข้อสรุปภายหลังการประชุมสัมมนาขององค์การสหประชาชาติเป็นครั้งแรกในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกายภาพและการรวมตัวตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ชาติบนโลก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการตื่นตัวและตระหนักถึงสภาพการขยายตัวของประชากรในชุมชนเมืองและชุมชนชนบทอย่างรวดเร็ว ในการประชุมดังกล่าวมีข้อพิจารณาหลายประเด็นตั้งแต่แนวคิดในเรื่องการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่ประกอบไปด้วยหลายๆองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันจากอันหนึ่งไปสู่อีกอันหนึ่งเช่นในเรื่องของการเคหะ, การก่อสร้าง, การวางแผน และความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเหล่านี้ ซึ่งแน่นอนว่าเกี่ยวข้องกับกิจกรรมในส่วนอื่นเช่นสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ประเทศชาติและการพัฒนาระหว่างประเทศ

---

* ในเรื่องนี้อีกการสหประชาชาติให้ความสำคัญ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงจากชนบทเป็นเมืองครั้งยิ่งใหญ่ใน 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมาโดยมีองค์กรที่เรียกว่า United Nations Human Settlements Program หรือ UN-HABITAT และรับรองโดยที่ประชุมใหญ่ (General Assembly) ตลอดจนให้มีการประชุมระดับโลกเป็นวาระในนาม UN-HABITAT- โดยองค์กรที่ทำงานคือ UNCHS: United Nations Center for Human Settlements โดยมีเป้าหมายหลักของการทำงานคือ การส่งเสริมสภาพแวดล้อมที่ดีของชุมชนเมือง (Goal : Promote environmentally Towns and Cities) เช่นข้อสรุปจากการประชุม Vancouver Declaration on Human Settlement 1976 : Habitat 1, Istanbul Declaration on Human Settlement 1994 : Habitat 2, Global Urban Indicators Database (5 years after Istanbul), Habitat Agenda : World Urban Forum (Nairobi Kenya 2002) เช่นหลักการบริหารจัดการเมืองที่ดีโดยเฉพาะในทวีปแอฟริกาเพื่อขจัดความยากจน (Principles and Realities of Urban Governance in Africa (most important factor in eradicating poverty), และที่จะมีขึ้นในปี 2004 ที่สเปน (Barcelona Spain 2004)

แนวคิดในเรื่องการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่เป็นข้อสรุปจากปฏิญญาแวนคูเวอร์มีดังนี้
"การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์" (Human Settlements) หมายถึง สิ่งที่เป็นทั้งหมดของชุมชน
มนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนในระดับเมืองใหญ่ เมืองเล็ก หรือในระดับหมู่บ้าน ต่างประกอบไปด้วย
ความเป็นสังคม, วัตถุ, การจัดตั้งและรวมกลุ่มกิจกรรม, จิตวิญญาณ ตลอดจนองค์ประกอบของ
วัฒนธรรมที่คอยค้ำจุนสังคมนั้นไว้ ซึ่งสายใยของชุมชนจะประกอบด้วยปัจจัยทางกายภาพและการ
ให้บริการ และการสนับสนุนทางวัตถุ ดังนั้นสิ่งที่ต้องประกอบทางกายภาพได้แก่

- **ที่อยู่อาศัย (Shelter)**
เป็นโครงสร้างเบื้องต้นที่อาจมีความแตกต่างกันในเชิงกายภาพ หรือขนาดแต่จะมีความ
เป็นส่วนตัวและสามารถปกป้องภัยจากส่วนอื่นๆ ในชุมชนได้
- **โครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure)**
เป็นโครงข่ายที่ซับซ้อนที่ออกแบบมาเพื่อการนำส่งหรือติดต่อระหว่างที่อยู่อาศัย, ระหว่าง
บุคคล ในเรื่องของสินค้า พลังงาน และข่าวสาร
- **การบริการ (Services)**
เป็นเรื่องของความต้องการของคนในชุมชนในการเติมเต็มในหน้าที่ให้กับสังคม เช่นใน
เรื่องของการศึกษา การสาธารณสุข การวัฒนธรรม การสวัสดิการ การนันทนาการ และ
การเจริญพันธุ์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในปัจจุบันเป็นแนวความคิดที่กว้าง และเป็น
กรอบในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจของโลก ซึ่งการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในสังคมจะหลีกเลี่ยงไม่
พ้นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเงื่อนไขในการตั้งถิ่นฐานนี้ นั่นคือการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจใน
ปัจจุบันจะต้องกำหนดให้มีเป้าหมายและคิดคำนึงเป็นลำดับแรกในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานของ
มนุษย์ (ในความหมายที่กว้าง) ดังกล่าว

อย่างไรก็ตามในชุมชนเมือง การที่จะพัฒนาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ (Human Settlement
Development) ในชุมชนเมืองควรที่จะค้นหาแนวทางที่ถูกต้องและมีประสิทธิภาพในการแก้ไข
ปัญหาของชุมชนเมืองซึ่งแน่นอนว่าย่อมมีความซับซ้อนกว่าชุมชนชนบท โดยเฉพาะการแก้ไข
ปัญหาสำหรับกลุ่มผู้ที่ด้อยโอกาส โดยมุ่งเน้นที่การวางแผน การจัดการและการใช้เทคโนโลยีเข้า
ไปช่วยในการพัฒนา

ทฤษฎีและหลักการในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์

อาจอธิบายด้วยหลายๆแนวคิดเชิงทฤษฎี (ซึ่งจะได้กล่าวในบทที่ 3) ในส่วนนี้จะกล่าวถึงทฤษฎีย่านกลาง (Central Place Theory) ที่อธิบายโดย เจฟเฟอร์สัน (Mark Jefferson) แห่งมหาวิทยาลัย Eastern Michigan University ถึงการเกิดเมืองท่ามกลางชุมชนแวดล้อมด้วยเหตุผลต่างๆเช่น

- “แรงจูงใจด้านกำไร และการแสวงหาการสะสมทุนช่วยขับเคลื่อนนครซึ่งเป็นเครื่องจักรเศรษฐกิจ และเมื่อประสบความสำเร็จครั้งแล้วครั้งเล่า นครจึงเติบโตและรุ่งเรือง”
- เมือง นครอาศัยหลักการที่นักเศรษฐศาสตร์เรียกว่า “การประหยัดโดยรวมกันเป็นกระจุก” (Agglomeration Economies)
- เมืองและชนบท มีความสัมพันธ์ในฐานะที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน เมืองเกิดขึ้นท่ามกลางชนบท “ศูนย์กลางชุมชนเมืองดำรงอยู่และเก็บผลผลิตส่วนเกิน(ทั้งด้านเกษตรกรรมและการเงิน) ซึ่งเกิดจากชุมชนชนบท

แนวคิดที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือกฎอันดับ และขนาดของเมือง (Rank-Size Rule) ซึ่งทฤษฎีกฎอันดับ-ขนาดเมือง วิเคราะห์ว่าเมืองของแต่ละประเทศต้องมีขนาดเรียงกันเป็นลำดับลดหลั่นกันลงมา จึงจะถือเป็นกระจายที่ดี ซึ่งพบได้ในประเทศพัฒนา ในประเทศกำลังพัฒนาเมืองใหญ่สุดมีลักษณะเป็นเอกนคร (Primate City) คือ มีขนาดโตกว่าเมืองในลำดับรองลงมาหลายสิบเท่า เมืองเหล่านี้ส่วนใหญ่พัฒนามาจากการเป็นเมืองอาณานิคม มีหน้าที่เป็นฐานควบคุมการบริหารและการค้า ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลเพื่อขนส่งสินค้าไปยังเมืองแม่มากกว่าเมืองภายใน การพัฒนาต้องปรับขนาดเมืองให้ลดหลั่นลงเป็นลำดับ อันดับ-ขนาดเมืองวัดจากจำนวนประชากรหรือหน้าที่ของเมือง ส่วนลำดับศักดิ์เมืองกับหน้าที่เมือง นักภูมิศาสตร์ใช้จำนวนหน้าที่เมืองเป็นหลักในการจัดอันดับ เมืองอันดับต่ำสุดมีหน้าที่น้อยที่สุด เมืองลำดับสูงกว่ามีหน้าที่เพิ่มขึ้นจากจำนวนหน้าที่ของเมืองในลำดับต่ำ เมืองเล็กหรืออันดับต่ำมีจำนวนมากกว่าเมืองใหญ่ เมืองอันดับสูงๆ มีจำนวนน้อยลงจนเหลือเมืองอันดับสูงสุดเพียงเมืองเดียวหรือสองสามเมือง

3. พลวัตน์ของการเกิดชุมชนเมือง

ความสัมพันธ์ของการรวมตัวในแง่การผลิตและการพัฒนาอุตสาหกรรมอาจเป็นเครื่องบ่งบอกถึงระบบของการก่อกำเนิดเป็นชุมชนเมืองนั้นๆได้ เช่นชุมชนที่รวมตัวกันหนาแน่นจนเกิดปริมาณมากพอในแง่ของการบริโภค (ซึ่งจึงทำให้เกิดการผลิตและจะเกิดความหนาแน่นตลอดจนการพัฒนาในด้านอื่นๆตามมา) ซึ่ง โดยปกติ เฉพาะอย่างยิ่งเมืองหลายเมืองที่กลายมาเป็นเมืองมหา

นครในปัจจุบันมักจะมีจุดเริ่มและก่อกำเนิดมาจากมืบทบาทในการเป็นศูนย์กลางในทางเศรษฐกิจ หรือเป็นเมืองหลวง(เช่น กรุงเทพฯ, โบโกต้า, จากาตาร์, เม็กซิโก ซิตี้) หรือเป็นเมืองใหญ่ริมชายฝั่ง ทะเล (เช่น กัลกัตตา, เซาเปาโล, และเซี่ยงไฮ้) ซึ่งการรวมตัวเป็นชุมชนหนาแน่นเป็นกลุ่มก้อน ดังกล่าวช่วยเอื้อให้เกิดความประหยัดหรือการขาดแคลนในด้านแรงงาน วิทยาการความรู้ การบริการธุรกิจการเงิน การติดต่อสื่อสารที่ทันสมัย และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และการขนส่ง ทั้งนี้ยังไม่นับรวมถึงการติดต่อจากภายนอกซึ่งมักจะต้องมายังเมืองใหญ่เหล่านี้ซึ่ง ถ้าหากเป็นเมืองหลวงด้วยแล้วก็ยิ่งง่ายต่อการทราบผลการตัดสินใจของรัฐบาลอีกด้วย

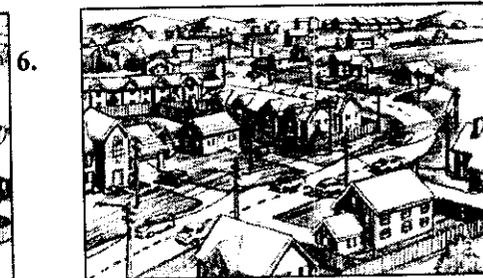
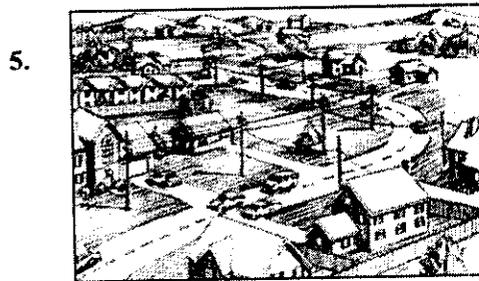
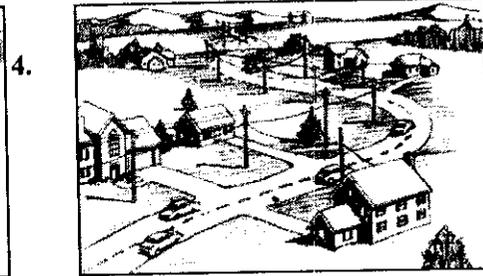
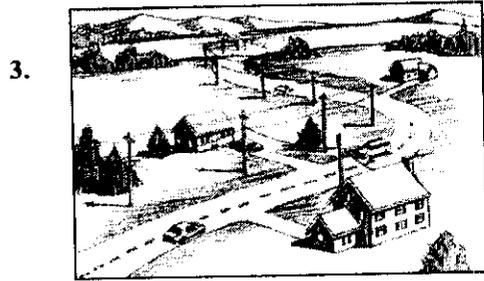
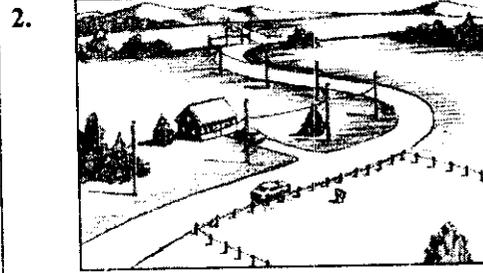
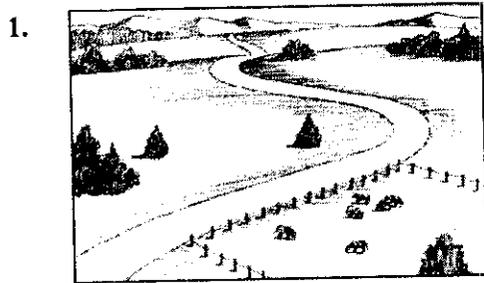
ทำนองเดียวกัน ในทางสังคมวิทยา การรวมกันเข้าเป็นชุมชน (concentration) เกิดจาก ปัจจัยต่างๆ และสิ่งแวดล้อมในสังคมเป็นตัวกำหนด ซึ่งแนวโน้มการตั้งถิ่นฐานหรือที่อยู่อาศัยที่อยู่ รวมกันเป็น กลุ่ม หมู่บ้าน เมือง นครตามลำดับนั้นเป็นผลสืบเนื่องจากความต้องการและกิจกรรม ของมนุษย์ เช่น การบริการ การค้า การลงทุนประกอบการ การดำเนินกิจกรรมทางสังคมต่างๆ ที่มี ทั้งแรงผลักดัน ระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบทในลักษณะดังกล่าวความต้องการเข้ามาอยู่ อาศัยในชุมชนเมืองจึงเป็นความคาดหวังว่าจะมีชีวิตที่ดีกว่าของมนุษย์

ความเป็นชุมชนเมืองซึ่งไม่มีหลักเกณฑ์ของจำนวนเลขที่แน่ชัดมากำหนดว่าจำนวนคน เท่าใดที่อยู่อาศัยรวมกันจนเกิดเป็นเมือง สิ่งนี้จะแปรตามหรือขึ้นอยู่กับแต่ละประเทศจะกำหนดขึ้น เช่นความเป็นเมืองในแคนาดา คือที่ที่มีประชากรมากกว่า 1,000 คน แต่ในสหรัฐอเมริกาคือที่ที่มี ประชากร 2,500 คนขึ้นไป (Andrews 1976, 3) หรือเดิมการนิยามชุมชนเมือง ให้พิจารณา เปรียบเทียบระหว่างสองชุมชน เช่นหากชุมชนหนึ่งมีจำนวนประชากรเป็น 50 เท่าของอีกชุมชน หนึ่ง จะถือว่าชุมชนนั้นเป็นชุมชนเมือง อีกชุมชนหนึ่งจึงเป็นชุมชนชนบท เป็นต้น

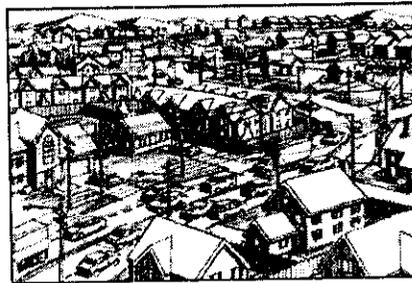
อย่างไรก็ตามในขณะที่ใครคนหนึ่งผู้คนอาจมีความเห็นว่า ที่ที่ตนอยู่อาศัยมีความแออัดจน เป็นเมือง จึงพยายามโยกย้ายถิ่นไปอีกที่หนึ่งซึ่งอยู่ชานเมือง (Sub-urban) ที่ไม่มีความแออัดมาก ประกอบกับกฎหมายต่างๆของเมืองยังไม่ครอบคลุมไปถึงแต่เมื่อถึงจุดๆหนึ่งในที่แห่งใหม่ก็จะเกิด ความเป็นเมือง (Urban) ต่อไป ดังนั้น การนิยามความเป็นเมืองจึงขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของกฎหมาย ในแต่ละท้องที่หรือขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆด้วย

ปัจจัยอีกด้านหนึ่งที่สำคัญที่จะกำหนดความแตกต่างดังกล่าว คือ สิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ของความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในที่นั้นๆ กับสิ่งแวดล้อม ในชนบท มนุษย์มีความสัมพันธ์ต่อปัจจัยสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติสูง เช่น ภูเขา ลำน้ำหนองน้ำ สัตว์เลี้ยง ฯลฯ ในขณะที่ชุมชนและเมืองมีระดับของความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติน้อยกว่า เช่นอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่คนสร้างขึ้น (Man-Made Structure) เช่นตึกกรามบ้านช่อง ถนน รถยนต์ กฎระเบียบ ระบบการขนส่งที่ทันสมัย ฯลฯ

จากแนวความคิดต่อความเข้าใจของ “เมือง” ดังกล่าวจึงเกิดความแตกต่างของคำว่า “ชุมชน” คือที่ซึ่งมีผู้คนมาอาศัยอยู่ร่วมกัน ดังนั้นมิใช่ทุกชุมชนจะมีความเป็นชุมชน “เมือง” หากแต่จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของเมือง (The Urban Ecosystem) ซึ่งแน่นอนว่า จะมีความหมายที่ใกล้เคียงกับคำว่า เมือง (Town) เมืองใหญ่ (City) ซึ่งเป็นลำดับขั้นที่ใหญ่กว่า หมู่บ้าน (Village) ซึ่งมีใช่เมือง ดังนั้นปัจจัยของความเป็นเมืองจึงอยู่ที่สภาพแวดล้อม โดยรอบเช่น จำนวนประชากร วิถีชีวิตของผู้คน ความสัมพันธ์ของระบบชุมชนและปัจจัยอื่นๆ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป (ภาพ: แสดงพลวัตน์ของกระบวนการเกิดเมืองเริ่มจากนาไร่และชุมชนหมู่บ้านในชนบทจนกลายเป็นเมืองเล็กและเมืองใหญ่ที่หนาแน่นในที่สุด)

7.

ที่มา: http://science.nasa.gov/headlinesly2002/11/oct_sprawl.htm

จากภาพจะเห็นได้ว่าแรกเริ่มยังไม่มีความเป็นชุมชน หากแต่เป็นชนบทยากจนในที่ห่างไกล ต่อมาก็ได้มีการพัฒนาเป็นการปลูกสร้างบ้านหลังแรกในชนบทเพิ่มขึ้นเป็น 2-3 หลัง ห่างกัน โดยเริ่มมีการเดินทางติดต่อกันมีผู้คนมาจับจองปลูกสร้างบ้านเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกลายเป็นชุมชนเมืองเล็กๆ (รูปที่ 5) ต่อมาชุมชนเมืองดังกล่าวก็เกิดความแออัดและหนาแน่นจนเป็นชุมชนเมืองที่แออัดไปด้วยสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เป็นลำดับ (รูปที่ 6, 7)

ปัจจัยชน ชุมชน สังคม รัฐ

เมื่อพิจารณาเนื้อหาสาระของการอยู่อาศัยในชุมชนสมัยใหม่ในราวศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา มีวิวัฒนาการของชุมชนและการรวมตัวกันอยู่อาศัย ดังนี้ (วิวัฒนาการของเมืองจะได้กล่าวต่อไป)

- ในยุโรปช่วงยุคกลางจนถึงก่อนการปฏิวัติฝรั่งเศสใน ค.ศ.1789 การรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนและการสังกัดในชุมชน ชุมชน สมาคม องค์กรมีขึ้นอย่างมากมาย
- ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจกชนยังมีน้อย รัฐคงใช้อำนาจรัฐร่วมกับองค์กรและสถาบันต่างๆนอกภาครัฐในการดูแลนำพาประชาชน โดยองค์กรสถาบันที่ปัจเจกชนเป็นสมาชิกอยู่นั้นก็จะยึดประชาชนโดย วัฒนธรรม วัฒนธรรมและกฎหมาย ซึ่งเป็นที่ยอมรับจากประชาชนโดยทั่วไป และรัฐก็ยอมรับให้องค์กรชุมชนและสถาบันเหล่านั้นมีอำนาจในการดูแลปกครองตนเองภายในหมู่สมาชิก กล่าวอีกนัยหนึ่งคืออำนาจต่อสาธารณชนหรือต่อสังคมโดยส่วนรวมแบ่งกันถือไว้ระหว่างรัฐกับองค์กรอันหลากหลาย และลักษณะเช่นนี้คือความเป็นพหุนิยม
- ในยุคสมบูรณาญาสิทธิราช ความเป็นพหุนิยมลดลงอำนาจจึงมาอยู่ที่รัฐ ความเป็นรัฐเอกนิยมมีมากขึ้นจึงถือเป็นการบั่นทอนหรือทำลายอำนาจและบทบาทการทำหน้าที่ขององค์กรชุมชน และองค์กรทางสังคม
- วิธีการในยุคสมบูรณาญาสิทธิราชในยุโรปคือการที่รัฐยึดอำนาจ โดยการออกกฎหมายควบคุมจัดการตั้งแต่ ครอบครัว ครีอยุธยาติ ศาสนจักร อาชีวสมาคม ชุมชนมหาวิทยาลัย ฐานันดร ชุมชนเมืองอิสระต่างๆ ซึ่งเมืองเคยเป็นเวทีทางสังคม เป็นเวทีของชนชั้นกลางและเวทีประชาสังคม

4. นิยามของเมือง

คำว่า “เมือง” หมายถึง การตั้งถิ่นฐานถาวรขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยสิ่งปลูกสร้างถาวร (อันได้แก่ อาคารบ้านเรือน) มีสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการสาธารณสุขปโภค (เช่น ประปา ไฟฟ้า และถนน เป็นต้น) เมืองจะเป็นที่อยู่อาศัยของพลเมืองจำนวนมาก มีความหนาแน่นของประชากร อยู่ในระดับสูง ประชากรของแต่ละเมืองจะประกอบไปด้วยคนต่างเพศ ต่างวัย ต่างสถานภาพ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพนอกภาคเกษตรกรรม เมืองจะมีระบบการบริหารและการปกครองเป็นของตนเอง และลักษณะเด่นที่เห็นชัดอีกประการหนึ่งคือ เมืองจะประกอบด้วยองค์กรทางสังคมต่างๆ มากมาย นอกจากนั้น เมืองยังเป็นศูนย์รวมของขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ อีกด้วย หากพิจารณาเมืองในเชิงปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่าเมืองในอดีตนั้นเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และการศึกษา เป็นศูนย์กลางของการตลาดและการพาณิชย์กรรมเป็นศูนย์กลางการบริหารราชการแผ่นดิน และเป็นศูนย์กลางของการตลาดและการบริหารขององค์กรเอกชนต่างๆ ตลอดจนเป็นศูนย์กลางของการศาสนาและประเพณี อย่างไรก็ตามเมืองบางแห่งอาจเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่พิเศษเฉพาะด้าน เช่น เมืองหน้าด่านและป้อมปราการที่ทำหน้าที่ป้องกันตนเอง และป้องกันเมืองอื่นๆ ที่อยู่ในระบบเมืองเดียวกัน (วิล วังส์ตีบชาติ 2535, 6-9)

ดังนั้น ถึงแม้ว่าเมืองจะไม่ได้เป็นผู้ผลิตทางด้านวัตถุดิบ เช่น การเกษตร การเลี้ยงสัตว์เอง แต่เมืองได้กลายเป็นผู้ใช้และผู้ผลิตที่เพิ่มค่าทางเศรษฐกิจของวัตถุดิบและการบริโภค/อุปโภคมากมาย จนกลายเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศ เช่น การค้า การธนาคาร การบริหารอุตสาหกรรม การขนส่งคมนาคม แหล่งขายปลีก ตลอดจนเป็นศูนย์กลางของรัฐบาล

ดังนั้น องค์กรประกอบของเมืองจึงประกอบไปด้วยสิ่งต่างๆ ดังนี้

1. ลักษณะธรรมชาติของพื้นที่ เช่น คลอง แม่น้ำ บึง ภูเขา ป่าละเมาะ สิ่งเหล่านี้ทำให้บรรยากาศภายในเมืองโปร่งสบาย ให้ความรู้สึกผ่อนคลาย ดึงดูดใจ
2. อาคารและส่วนประกอบอาคาร ได้แก่ อาคาร สิ่งก่อสร้างต่างๆ บ้าน ตึกแถว อนุสาวรีย์ ป้าย ลาน ทางเข้าอาคารและ ฯลฯ
3. ที่ว่าง ได้แก่ สวนสาธารณะ สนามกีฬา สนามเด็กเล่น ลานอเนกประสงค์ ฯลฯ

4. มนุษย์และกิจกรรม องค์ประกอบส่วนนี้ทำให้เมืองมีการเคลื่อนไหว บางกิจกรรมดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมงาน เช่น งานสงกรานต์ งานโยนบัว เป็นต้น บางกิจกรรมจัดขึ้นเพื่อนักท่องเที่ยว เช่น งานอาหารและผลไม้ของจังหวัดนครปฐม รวมถึงกิจกรรมประจำวัน เช่น คนเดินทางรอรถเมล์ ชื้อ-ขายสินค้า เสี่ยงพุดคุย และ ฯลฯ
5. ถนน และทางเดิน ได้แก่ ทางเท้า ทางจักรยาน ทางรถไฟ รวมถึงแม่น้ำลำคลอง ที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของเมืองเข้าด้วยกัน

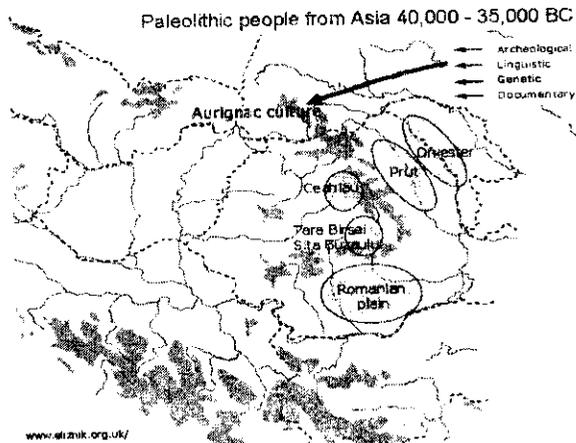
วิวัฒนาการของการสร้างบ้านแปงเมือง (The Evolution of Urbanization Process)

เมืองในยุคเริ่มต้นจนถึงปัจจุบันมีวิวัฒนาการตามลำดับ ดังนี้

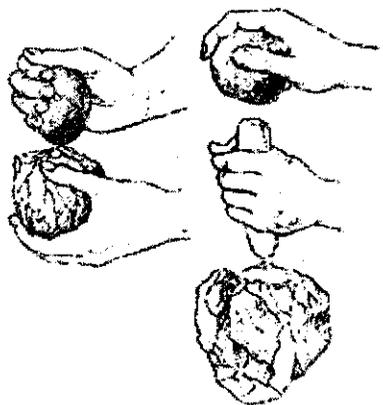
1) ชุมชนดั้งเดิม

ภาพในผนังถ้ำแสดงวิถีชีวิตมนุษย์ Paleolithic (<http://www.sacred-texts.com/nel/chevo11.gif>)

การตั้งถิ่นฐานในช่วง 40,000-35,000 ปีก่อนคริสตกาล (www.eliznik.org.uk/balkans-map/40kBC.htm)

ภาพแสดงการใช้เทคโนโลยีของมนุษย์ Paleolithic ที่ทำมาจากหิน

(www.straddle3.net/context/01/010313.en.html)

เมื่อมนุษย์ Paleolithic ได้ย้ายถิ่นฐานจากการอยู่อาศัยในถ้ำออกมาสร้างเพิงที่ พักนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดเมือง (Gallion and Eisner 1963, 3) การอยู่ร่วมกันของชุมชนจนกลายมาเป็นชุมชนเมืองนั้น มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานในสมัยหลายพันปีที่ล่วงมาแล้วนั้น ในยุคหินนั้นมนุษย์ยังหาเลี้ยงชีพได้โดยการล่าสัตว์และจับสัตว์มากินเป็นอาหาร ยังไม่มีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มหรือชุมชน เนื่องจากความจำเป็นในการเสาะแสวงหาอาหารเลี้ยงชีวิตในวันหนึ่งๆ มีการย้ายถิ่นที่อยู่ที่ไม่สามารถหาอาหารได้ในที่เดิม โดยจะหาแห่งที่ใหม่ที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์กว่า จึงทำ

ให้เกิดมีการกระจายและตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในส่วนต่างๆ ของโลก ซึ่งมีความแตกต่างกันในสภาพภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศ ต่อมามีการรวมกลุ่มเป็นชุมชนเล็ก ตามความสัมพันธ์ของเชื้อชาติเป็นหมู่ เป็นเผ่า รู้จักการอยู่อาศัยเป็นหลักแหล่งเพิ่มขึ้นในยุคหินใหม่ มนุษย์เริ่มมีความสามารถที่จะเก็บรักษาอาหารไว้เพื่อบริโภคเป็นเวลายาวนานได้ และมีการปลูกผักตลอดจนการนำสัตว์มาเลี้ยงเพื่อใช้ในการบริโภค มีการสร้างบ้านเป็นที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง และมีแบบแผนการดำรงชีวิตในชุมชน ทำให้มีการรวมกลุ่มเป็นชุมชน และมีการติดต่อระหว่างชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าที่เป็นผลผลิตของชุมชนและจากการติดต่อกันระหว่างชุมชนนี้เอง จึงมีรูปแบบของสังคมเกิดขึ้นตามมาภายหลัง (สุพจน์ บุรพุกศลศรี 2531, 12-13)

ชุมชนหมู่บ้านได้พัฒนากลายเป็นเมืองในสมัยโบราณนั้น ด้วยเหตุผลทางด้านสภาพภูมิศาสตร์ สภาพความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งสภาพของเมืองมีความหมายเกี่ยวกับสภาพที่ผู้คนมาอยู่ร่วมกัน การปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย มีร้านค้าที่ทำงาน ถนนหนทางที่ใช้เดินทางไปมาหาสู่กัน และประชาชนได้แบ่งปันใช้ประโยชน์จากสิ่งๆ ที่สร้างขึ้นร่วมกัน ทั้งนี้ เมืองได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นแห่งแรกในแถบที่ราบลุ่มฝั่งแม่น้ำไนล์และแม่น้ำอินดัส ในประเทศอียิปต์และแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรติส ในประเทศอิรักในปัจจุบัน ซึ่งในประเทศอียิปต์นั้น ผู้ปกครองที่เป็นกษัตริย์ฟาโรห์ (Pharaoh) ได้สร้างชุมชนเมืองขึ้นในราว 3000 ปี ก่อนคริสตศักราช โดยเฉพาะสิ่งก่อสร้างที่ยิ่งใหญ่ที่เรียกว่า พีรามิด (Pyramid) ซึ่งเกิดจากการเกณฑ์แรงงานของทาสสร้างขึ้นเพื่อเป็นหลุมฝังศพของกษัตริย์และบุคคลสำคัญ (Gallion and Eisner 1963)

ในส่วนของทวีปเอเชีย : มีบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองคือในราว 400 ปี ก่อนคริสตศักราช พระเจ้าจิ้นซีฮ่องเต้ จักรพรรดิองค์แรกของจีนได้โปรดให้สร้างกำแพงยักษ์ขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อปกป้องการรุกรานของศัตรูต่อเมืองจีน (นันทนา กบิลกาญจน์ 2533, 101-103)

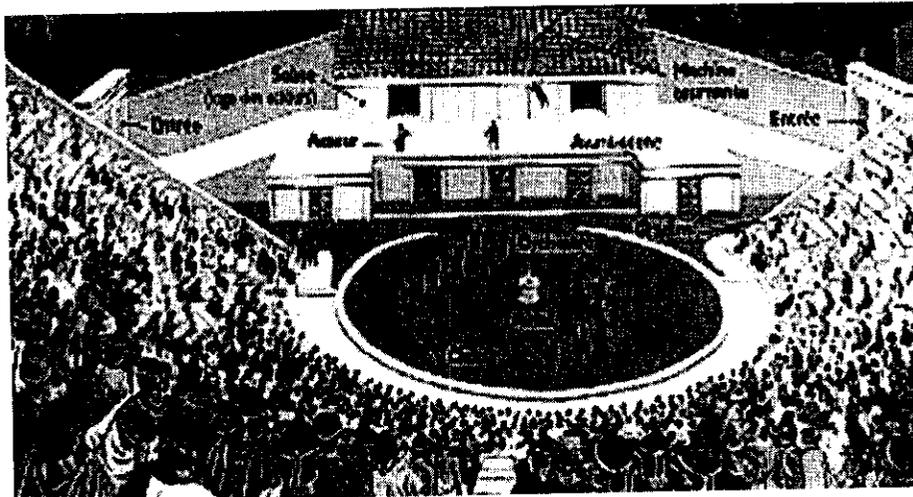
2) ชุมชนเมืองโบราณ (Classic City)

ในช่วงทศวรรษที่ 5 ได้รูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยขึ้นในกรุงเอเธนส์ ภายใต้การนำของ Pericles แห่งอาณาจักรกรีกโบราณ และสภาพของเมืองในกรุงเอเธนส์ ซึ่งจะแบ่งออกเป็นสถานที่พบปะแลกเปลี่ยนความเห็นทางการเมืองที่เรียกว่า "Pnyx" หรือศูนย์กลางของกิจกรรมของเมืองที่เป็นตลาดเรียกว่า "Agora" ที่เป็นย่านธุรกิจการค้าที่มีร้านเรียงรายข้างถนนไปทางแนวเหนือ-ใต้ หรือตะวันออก-ตะวันตก ตลอดจนมีที่ว่างเป็นที่ใช้สอยร่วมกัน (Public Space) ประมาณร้อยละ 5 ของพื้นที่เมือง

Une cité grecque.

ชุมชนเมืองในยุคคลาสสิกที่อยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่เป็นชนบท

ลานแสดงมหรสพ (Theatre) ในยุคคลาสสิก

การแสดงบทบาทในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองในนครรัฐเอเธนส์ในแบบประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy) (www.histoireguibo.net/grece1.htm)

3) ชุมชนเมืองแบบยุคกลาง (Medieval Town)

เมืองในยุคกลางที่เน้นป้อมปราการเพื่อป้องกันข้าศึกศัตรู ภาพของเมือง Torre de Bujaco ในสเปน

ภาพแสดงกำแพงเมือง Avila ในสเปนในยุคกลาง ([www.discover-spain.info/ spain_sightseeing_pla...](http://www.discover-spain.info/spain_sightseeing_pla...))

ภายหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรโรมัน ซึ่งเป็นช่วงสุดท้ายของความรุ่งเรืองแห่งอาณาจักรกรีกในราวศตวรรษที่ 5 นั้น ประชาชนเริ่มอพยพจากเขตเมืองออกไปอาศัยอยู่ในชนบทอีกครั้งหนึ่ง ได้เกิดรูปแบบการเมืองแบบใหม่ที่เรียกว่า ระบบ Feudal และมี Lord เป็นเจ้าของขนาดใหญ่ที่ประชาชนอาศัยทำมาหากินอยู่ เมื่อเกิดการรบพุ่งแบ่งชิงอำนาจกันระหว่างผู้ปกครองทั้งหลาย ทำให้เกิดเมืองที่มีกำแพงคูคลองกัน ป้องกันศัตรู และราวศตวรรษที่ 11 ได้มีการฟื้นฟูเมืองเก่าๆ ขึ้นมาใหม่รวมทั้งเมืองโรมัน ซึ่งก่อให้เกิดระบบการค้าขาย การผลิตต่างๆ ภายใต้การปกครองของศักดินา ของ Feudal (castle) ของ Lord และ โบสถ์จะมีตลาด plaza ไว้ให้ผู้คนได้ซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้ากัน นอกจากนี้ ยังมีหอประชุมประจำชุมชนอยู่ใกล้เคียงกับ plaza ตัวเมืองจะมีกำแพงล้อมรอบไว้ เพื่อป้องกันการรุกรานของศัตรูอย่างเข้มแข็ง (Gailion and Eisner 1963)

4) ชุมชนเมืองแนวใหม่ (Neo-Classic City)

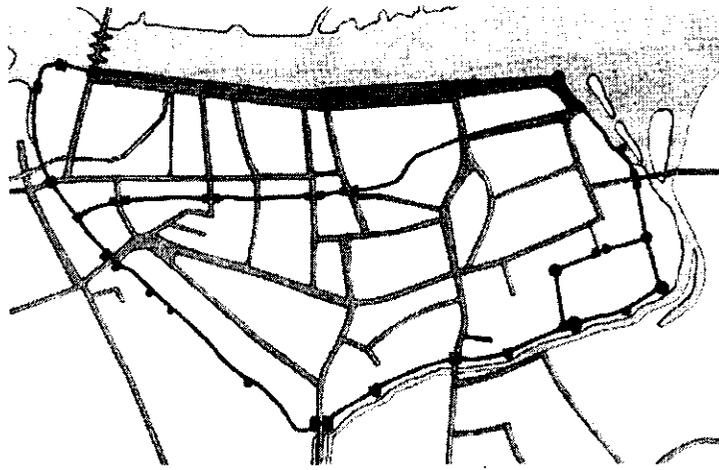
ในยุคกลาง (Middle ages) ได้เกิดชุมชนเมืองขึ้นมากมาย โดยมีผู้อาศัยตั้งแต่เพียง 100 คน ไปจนถึง 50,000 คน การเดินทางถึงกันแต่ละเมืองจะใช้เวลาประมาณ 1 วัน โดยการเดินเท้า แต่ต่อมาในศตวรรษที่ 14 เมืองต่างๆ ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นเช่นเมืองฟลอเรนซ์ (ประเทศอิตาลี) มีประชากรเพิ่มจาก 45,000 คน เป็น 90,000 คน เมืองปารีสประชากรเพิ่มจาก 100,000 คน เป็น 240,000 คน ฯลฯ ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการเฟื่องฟูทางระบบการค้าและการเงิน ตลอดจนความปลอดภัยจากการรบพุ่ง

เพิ่มมากขึ้น สภาพของอาคารบ้านเรือนเพิ่มจากเดิม 1-2 ชั้น เป็น 3-4 ชั้น ประชากรเพิ่มมาก ในขณะที่มีการฟื้นฟูเมืองตามแนวของยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance) ในประเทศฝรั่งเศสและยุโรปรูปแบบของเมืองในยุค Renaissance (ศตวรรษที่ 15) มีจุดเด่นเกี่ยวกับการใช้ศิลปะ โบราณเข้ามาประดับประดา โดยเฉพาะบริเวณอนุสาวรีย์ในใจกลางเมือง นอกจากนี้ ยังได้มีการรื้อถอนกำแพงเมืองที่เคยมีมาแต่เดิมในหลายๆ เมืองเพื่อปรับปรุงระบบป้องกันภัยเป็นแบบอื่น

ภาพเมือง Breda and Baeza ในสเปน ที่แสดงถึงสถาปัตยกรรมและการออกแบบเมือง

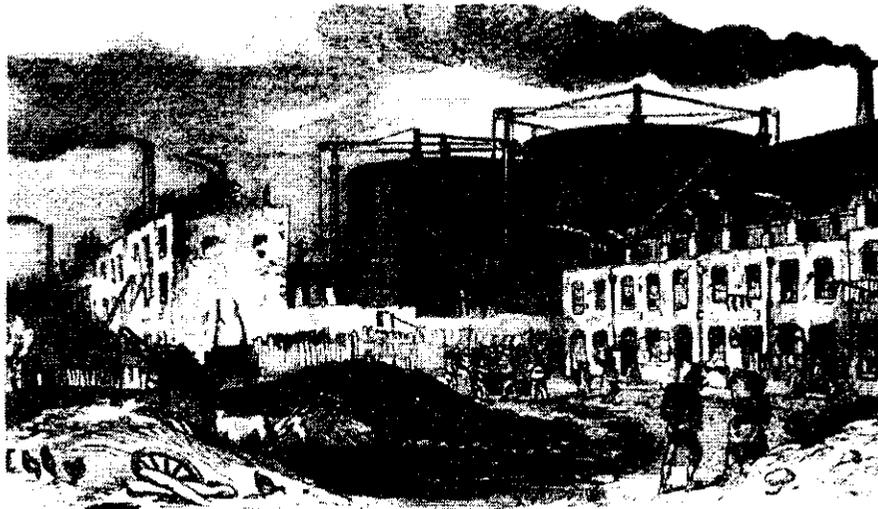
ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ คือ ในศตวรรษที่ 15 และ 16 ได้มีการเล่นเรือไปหาดินแดนใหม่ ของชาวยุโรป โดยเฉพาะในทวีปอเมริกาเหนือ และมีการอพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานในอเมริกา เช่น เมือง New Amsterdam ในราว ค.ศ. 1660 และเนื่องจากผู้คนที่อพยพไปอยู่ ณ ที่ใหม่ต่างเฝ้าหา เสรีภาพ ทำให้เกิดรูปแบบของเมืองย่อยๆ ที่มีสถานที่พบปะและชุมนุมอยู่ทั่วไป นอกจากนี้ ยังได้มีการวางรูปแบบของเมืองตามรูปทรง Aristocratic ในยุโรปกล่าวคือ มีรูปแบบผังเมืองเป็นตาราง และมีศูนย์กลางเป็นจัตุรัส (Square) ตรงใจกลางเมือง ตลอดจนมีส่วนสาธารณะ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบจากการกระจายตัวแบบรัศมี (Radials) มาเป็นตารางสี่เหลี่ยมหรือแบบอิฐใน กำแพง (Wall Pattern) (Gailion and Eisner 1963, 3)

แผนภาพแสดงรูปแบบถนนในเมืองดับลินประเทศไอร์แลนด์เป็นการเจริญแบบอิฐในกำแพง

5) ชุมชนเมืองยุคอุตสาหกรรม (The Industrial City)

ในราวศตวรรษที่ 19 เป็นยุคเริ่มต้นของเครื่องจักร นับตั้งแต่ เจมส์ วัตต์ (James Watt) ประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำ เมื่อปี ค.ศ. 1765 และปี ค.ศ. 1776 อדם สมิท (Adam Smith) เสนอตัวแบบของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จึงเกิดระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมที่ยิ่งใหญ่ขึ้นเกิดขึ้น ชักคนงานและสภาพแรงงานขึ้นมากมาย งานผลิตแบบสายพานลำเลียงมาแทนที่งานทำด้วยมือ รวมทั้งการผลิตคราวละมากๆ (Mass Production) เครื่องจักรไอน้ำได้เกิดการปรับปรุงการคมนาคมอย่างขนานใหญ่ ทั้งในทางเรือและทางรถไฟ ในราวปี ค.ศ. 1903 ได้มีเครื่องบินลำแรกเกิดขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการประดิษฐ์คิดค้นระบบการติดต่อสื่อสาร เช่น โทรเลข วิทยุ ฯลฯ รวมทั้งในเรื่องของเมืองนั้นได้เกิดสภาพเมืองอุตสาหกรรม (The Factory Town) ขึ้น มีปัญหาด้านอากาศเป็นพิษ ชุมชนแออัดของคนจนเกิดขึ้น โดยเฉพาะในประเทศสหรัฐอเมริกา

ภาพแสดงลักษณะของเมืองในช่วงปฏิวัติอุตสาหกรรม ศตวรรษที่ 18 ประเทศอังกฤษ

(www.timmonet.co.uk/html/body_town_housingg.htm)

สภาพการเกิดของระบบอุตสาหกรรม ได้ทำให้ประชาชนอพยพถิ่นที่อยู่อาศัยไปอยู่ในเมือง และประชากรในชนบทลดจำนวนลง และปัญหาราคาที่ดินถีบตัวสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ต่อมาได้เกิดระบบการจัดแบ่งย่านกิจกรรมและพื้นที่ใช้สอยในเมือง (Zoning) ในปีศตวรรษ ที่ 19 เพื่อควบคุมการใช้ที่ดินในเรื่องสวัสดิการความเป็นอยู่ของประชาชน นอกจากนี้ได้เกิดระบบการให้บริการสาธารณะขั้นพื้นฐานแก่ประชาชนในชุมชนเมืองเกี่ยวกับ ระบบ ไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และมีหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบ เพื่อทำหน้าที่ 2 ด้านคือการอำนวยความสะดวกตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน และการเรียกเก็บค่าบริการในอัตราที่เป็นธรรม (Garreau 1991)

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า วิศวนาการของเมืองมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวิศวนาการของสังคมคือ จากสังคมยุคบุรพกาล ยุคทาส ยุคศักดินา และยุคอุตสาหกรรม กรรมทุนนิยมตามลำดับ และสภาพปัญหาของเมืองนับวันจะสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในชุมชนเมืองปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับปัญหาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

6) ชุมชนเมืองในยุคหลังอุตสาหกรรม : Edge City

แนวคิดเมือง Edge City นี้เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในสังคมอเมริกันซึ่งพยายามอธิบายสภาพของเมืองที่เกิดขึ้นในระยะ 20-30 ปีที่ผ่านมา ซึ่งเป็นภาวะที่สภาพสังคมเข้าสู่ยุคสารสนเทศและการ

สื่อสาร (Information Age) ดังนั้นเมือง Edge City จึงมีความสอดคล้องกับเทคโนโลยีดังกล่าวทั้งในแง่ของสาเหตุและผลกระทบต่อเมือง Edge City คือเมืองในยุคสังคมสารสนเทศนั่นเอง (Edge Cities are Information Age cities) ที่มีบทบาทอันแหลมคม (Edge) ในทางเศรษฐกิจนั่นเอง

Edge City จึงหมายถึงเมืองขนาดใหญ่ที่มีความหลากหลายสูงในยุคสังคมข้อมูลข่าวสาร เป็นเมืองที่มีหน้าที่เช่นเดียวกับเมืองในยุคก่อนๆ เช่นมีย่านการค้า สถานที่ราชการ การบริการ สาธารณะ ย่านที่อยู่อาศัย ฯลฯ แต่มีความแตกต่างที่เมืองไม่ได้รวมตัวอย่างหนาแน่นเป็นกระจุก หากแต่มีการขยายตัวออกไปอย่างไม่เป็นระเบียบ เมือง Edge City เป็นเมืองที่เน้นหนักในเรื่องของการค้าการลงทุนและการทำงาน โดยเฉพาะในภาคการบริหารที่มีความสอดคล้องกับยุคของการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ดังนั้นโดยลักษณะของเมืองจะมีภาพหรือจุดเด่นทางกายภาพในเรื่อง

- การมีสำนักงานในตึกสูง หรือเน้นธุรกิจบริการในยุคสารสนเทศ โดยเฉพาะสำนักงาน ล้านค้าปลีกเหล่านี้จะผุดขึ้นอย่างรวดเร็วในทศวรรษที่ 1970-1980 ในช่วงธุรกิจอสังหาริมทรัพย์รุ่งเรือง
- ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและมีอยู่แทบทุกเมืองในสังคมอเมริกัน
- ประชากรของ Edge City โดยส่วนใหญ่เป็นผู้ทำงานในสำนักงาน (white collar workers)
- เป็นเมืองที่มีความหลากหลายสูงและพัฒนาสิ่งต่างๆปะปนกันไปทั้งย่านการค้า ที่ทำงาน ที่อยู่อาศัย ย่านสีเขียว ย่านบันเทิงเริงรมย์ ฯลฯ
- บทบาทของการเมืองหรือผู้บริหารชุมชนเมืองจะมีผลต่อเมือง Edge City นี้น้อย
- เป็นเมืองที่คนอเมริกันอยู่อาศัยเพื่อแสวงหาคุณภาพชีวิตที่ดี, ความสะดวกสบายในทางเศรษฐกิจ, การประหยัดเวลาในการเดินทางและการติดต่อและแน่นอนว่าเมือง Edge City อาศัยปัจจัยสนับสนุนส่งเสริมหลักในการขยายตัวคือ เทคโนโลยีทางการสื่อสารและคอมพิวเตอร์, ผู้หญิงที่มีบทบาทในการทำงานมากขึ้น (ลิตริสตรี), ถนนไฮเวย์, สนามบิน, การปล่อยสินเชื่อในการพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ฯลฯ

อย่างไรก็ตามเมือง Edge City มีลักษณะการก่อกำเนิดหรือการขยายตัวที่ไร้ระบบ เช่นเดียวกับกระบวนการขยายตัวของเมืองที่ไร้ระเบียบ (Urban Sprawl) ด้วยเช่นกัน เช่นการขยายตัวของเมือง Edge City ไม่ได้เป็นไปตามแนวทางของขอบเขตทางการเมืองหรือขยายตัวออกไปอย่างสะเปะสะปะสับสนอลหม่าน (Sprawl and Chaotic)

จากผลการศึกษาวิจัยโดย การ์รู (Joel Garreau) พบว่าในเมืองหลายๆเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกามีการพัฒนา อย่างน่าสพรึงกลัวเนื่องจากการพัฒนาเมืองในลักษณะของ Edge City ก่อนข้างสูงและปัจจุบันมีถึง 34 มหานครที่เป็น Edge City โดยลักษณะที่ปรากฏเช่นพื้นที่ The Schaumburg Area ที่พัฒนาอย่างรวดเร็วและปัจจุบันใหญ่กว่า Seattle หรือในพื้นที่ Sorrento Valley ภายนอกเมือง San Diego เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าเมืองเหล่านี้มีผู้ทำงานในสำนักงาน (office) สูงถึงตั้งแต่ร้อยละ 69-78 , มีการศึกษาขั้นต่ำระดับปริญญาตรีสูงถึงร้อยละ 40-51 และยังพบว่าใน Edge City จะมีสถิติอาชญากรรมต่ำกว่าเมื่อเทียบกับย่านใจกลางเมืองแบบเดิม (Old downtowns) การศึกษายังพบอีกว่ามีครอบครัวเดี่ยวที่มีบุตรคิดเป็นเพียงร้อยละ 35-44 และครอบครัวที่ทำงานทั้งคู่แต่ไม่มีบุตร (Dual-Income, No Kids – DINKS or Empty Nesters) สูงถึงร้อยละ 37-46 นอกจากนี้การวิจัยยังพบอีกว่าเนื่องจาก Edge City มีความหนาแน่นของการอยู่อาศัยสูงและยังเข้าใกล้ใจกลางเมืองราคาที่ดินยิ่งแพงดังนั้นตำแหน่งงานในระดับสูงจึงเป็นเรื่องยาก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งยังมีผู้คนที่เดินทางเข้ามาทำงานในย่านใจกลางเมืองหนาแน่นเท่าใด โอกาสที่จะมีตำแหน่งประธานคณะผู้บริหารองค์กร (ซีอีโอ) ยิ่งลดลงเท่านั้น ในทำนองเดียวกันค่าเช่าสำนักงานและที่อยู่อาศัยก็จะแพงตามไปด้วย อย่างไรก็ตามน่าประหลาดใจว่า ด้วยวัตถุประสงค์ในการมีชีวิตที่ดีและสะดวกต่อการเดินทางมาทำงาน ผู้ที่อยู่ใน Edge City ก็พยายามอยู่อาศัยใกล้ๆที่ทำงาน (ถึงแม้ว่าจะเช่าด้วยราคาที่สูงก็ตาม) ดังนั้นสถิติผู้ที่เดินทางมายังที่ทำงาน โดยใช้เวลาเพียง 0-14 นาทีมีสูงถึงร้อยละ 44-55 , และใช้เวลาตั้งแต่ 30-59 นาทีมีประมาณร้อยละ 38-47 การวิจัยยังพบว่าด้วยความหลากหลายของเมือง Edge City จะพบว่ามีร้านอาหารนานาชาติสูงถึงตั้งแต่ร้อยละ 10-22 ใน 34 เมือง Edge City ในสังคมอเมริกัน นอกจากนี้วิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในเมือง Edge City ซึ่งเป็นคนทำงานเป็นส่วนใหญ่พบว่าดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์สูงถึงร้อยละ 52-87 และมีอัตราการหย่าร้างในเพศหญิงร้อยละ 18.1-21.7 , ชายร้อยละ 18-25 เป็นต้น

ภาพพื้นที่ Sorrento Valley http://www.lenska.com/Images/SorrentoValley/SV_2.html

การวิเคราะห์สภาพของเมืองในยุคหลังอุตสาหกรรมโดยนำเอาตัวอย่างสภาพของเมือง Edge City ในสหรัฐอเมริกา มานำเสนอเนื่องจากจะสะท้อนสภาพของเมืองในประเทศต่างๆทั่วโลก โดยเฉพาะในยุคของการเข้าถึงของข้อมูลข่าวสาร และการแข่งขันในทางเศรษฐกิจเช่นในปัจจุบัน และวัฒนธรรมตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันของสังคมเมืองทั่วโลก แม้ว่าจะมีความพยายามที่จะคงเอกลักษณ์ของเมืองและวัฒนธรรมดั้งเดิมในแต่ละที่เอาไว้ก็ตาม

5. เกณฑ์กำหนดความเป็นเมือง

จากการรวมตัวของคนเป็นชุมชนนั้นทำให้เกิดคำถามว่าความเป็นเมืองนั้นการจะใช้เกณฑ์อะไรมาตัดสินหรือควรมีระดับของการวัดมาตรฐานของชุมชนนั้นๆว่ามีความเป็นเมืองมาน้อยอย่างไร ซึ่งมีหลายแนวคิดเช่น

5.1 เกณฑ์จำนวนประชากร (Population Number)

เป็นเกณฑ์จำนวนประชากรบนพื้นที่ ซึ่งแต่ละประเทศกำหนดไว้ต่างกันเช่น “พื้นที่เมือง” (Urban Place) ในประเทศ เดนมาร์กกำหนดไว้ 200 คน ไชล์แลนด์ 300 คน เวเนซุเอลาและนิวซีแลนด์กำหนดไว้ 1,000 คน ฝรั่งเศส คองโกและอาร์เจนตินา 2,000 คน สหรัฐอเมริกาและเม็กซิโก 2,500 คน เบลเยียม อินเดีย และกานา 5,000 คน กรีซ 10,000 คน เนเธอร์แลนด์ 25,000 คน ในขณะที่สหรัฐอเมริกาคำหนดว่าศูนย์กลางของเมืองมหานครจะต้องมีประชากรอย่างน้อย 50,000 คนขึ้นไป เป็นต้น

การนิยามเมืองตามเกณฑ์ดังกล่าวอาจมีจุดอ่อนในแง่เชิงเปรียบเทียบ เช่น หากเมืองหนึ่งมีประชากรเท่ากับอีกเมืองหนึ่งในขณะที่มีความหนาแน่นของประชากรมากกว่าและมีสภาพความเป็นอยู่ของผู้คนแตกต่างจากอีกเมืองหนึ่งมาก คำถามคือจะมีความเป็นเมืองตามหลักการต่างๆไปหรือไม่ ปัญหาดังกล่าวจึงต้องพิจารณาจากปัจจัยอื่นๆด้วย

5.2 เกณฑ์ความหนาแน่นของประชากร (Population Density)

ความหนาแน่นของประชากรมีบทบาทต้องการเป็นเมืองของชุมชน โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาเมืองใหญ่ๆ หรือมหานครที่สำคัญๆทั่วโลกสามารถใช้เกณฑ์ความหนาแน่นของประชากรในการพิจารณา เช่นมาร์ก เจฟเฟอร์สัน (Mark Jefferson) เห็นว่าชุมชนใดที่มีความหนาแน่นของประชากรตั้งแต่ 10,000 คนต่อตารางไมล์ขึ้นไป ชุมชนดังกล่าวนั้นถือเป็น “เมือง” หรือมีบางท่านเสนอว่าบริเวณที่ตั้งถิ่นฐานซึ่งมีพลเมืองต่ำกว่า 20,000 คน ควรจัดเป็นชนบท (Rural) และเมืองเล็ก (Small Town) ส่วนเขตที่มีพลเมืองเกิน 20,000 คนขึ้นไปจัดเป็นเขตชุมชนเมือง (Urban) แต่ถ้าจำนวนพลเมืองเกินกว่า 100,000 คนขึ้นไปจัดเป็นเมือง (City) และถ้าพลเมืองเกินกว่า 500,000 คนขึ้นไปจัดเป็นเมืองใหญ่ (Big City) ส่วนเมืองใหญ่ที่มีคนเกินกว่า 2,500,000 คนจัดเป็นมหานคร (Metropolitan) แต่ถ้าเขตมหานครเจริญติดต่อกันหมดโดยไม่มีชนบทคั่น ให้เรียกว่า เขตภูมิภาคมหานคร (Metropolitan area) (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร 2527, 7-8)

อย่างไรก็ตามการพิจารณาถึงขนาดของเมืองที่ประกอบไปด้วยจำนวนคนที่อาศัยอยู่และกิจกรรมที่เกิดขึ้น เพื่อที่จะกำหนดเกณฑ์ในการเรียกชื่อที่เป็นหลักการของธนาคารโลกซึ่งอาศัยปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ (อันได้แก่ธุรกิจ อุตสาหกรรม สถานประกอบการที่ต่างก็พึ่งพาอาศัยกัน) เป็นตัวสะท้อนถึงการยึดเหนี่ยวกระจุกตัวกัน (Agglomeration) ของคนในพื้นที่ต่าง ๆ นั้นอาจจำแนกได้ว่าเมืองมหานคร (Mega City) จะใช้เรียกเมืองที่มีประชากรเกินกว่า 5 ล้านคน, เมืองใหญ่ (Large City) จะใช้เรียกเมืองที่มีประชากรตั้งแต่ 1-5 ล้านคน, เมืองขนาดกลาง (Medium-Size City) จะใช้เรียกเมืองที่มีประชากรตั้งแต่ 0.5-1 ล้านคน, และเมืองขนาดเล็ก (Small City) จะใช้เรียกเมืองที่มีประชากรน้อยกว่า 0.5 ล้านคน (World Bank 1999, 2000, 128)

5.3 เกณฑ์ปัจจัยอื่นๆ

นอกเหนือจากปัจจัยดังกล่าว อาจพิจารณาความเป็นเมืองได้เช่น

5.3.1 ปัจจัยทางประวัติศาสตร์

ได้แก่ข้อเท็จจริงในอดีตว่ามีารยอมรับจากชุมชนนั้นๆว่าเคยเป็นเมืองมาก่อนหรือไม่ซึ่งอาจพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในอดีตมาประกอบ หรือมีการยอมรับจากชุมชนนั้นว่าเคยเป็นเมืองมาก่อนหรือไม่ สำหรับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของขอบเขตเมือง เช่น แนวกำแพง คูคลอง ค่าย คู ประตู หอรบ ที่ปรากฏให้เห็นทั้งที่ตรงจุดคัน หรือ ไม่ต้องจุดคัน หรืออาจมีการบันทึกในเอกสาร เป็นต้น

5.3.2 ปัจจัยด้านกฎหมาย

ได้แก่ กฎหมายของประเทศ นั้นๆว่าได้ระบุว่าให้ชุมชนใดหรือขอบเขตใดเป็นเมือง ที่อยู่ภายใต้กฎหมายนั้นๆหรือไม่เช่นกฎหมายของไทยกำหนดให้เขตเทศบาลถือเป็นชุมชนเมือง และสำหรับขอบเขตพื้นที่ของเทศบาลนั้นก็จะมีการปรับปรุงอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน

“เมือง” ตามกฎหมายไทยหมายถึงอาณาบริเวณซึ่งอยู่ในเขตเทศบาลหรือสุขาภิบาล และกฎหมาย พ.ร.บ.สุขาภิบาล พ.ศ. 2495 ได้ระบุว่า การจัดตั้งสุขาภิบาลให้อาศัยประกาศของกระทรวงมหาดไทย โดยมีหลักเกณฑ์เช่น

- 1) ท้องที่นั้นเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอหรือกิ่งอำเภอ มีรายได้จริงในปีงบประมาณ โดยไม่รวมเงินอุดหนุน 300,000 บาทขึ้นไป
  - 2) ถ้าไม่ใช่ที่ตั้งที่ว่าการอำเภอหรือกิ่งอำเภอ ท้องที่นั้นต้องมีรายได้โดยไม่รวมเงินอุดหนุน 400,000 บาทขึ้นไป
  - 3) พื้นที่สุขาภิบาลต้องมีพื้นที่ไม่เกิน 13 ตารางกิโลเมตร เว้นแต่สำนักผังเมืองเห็นความจำเป็นทางวิชาการ (ไม่ได้ระบุความหนาแน่นของประชากรไว้)
  - 4) มีประชากรตั้งแต่ 1,500 คนขึ้นไป
  - 5) ได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในท้องที่นั้น
- กรณี พ.ร.บ.เทศบาล พ.ศ. 2496 กำหนดดังนี้
- 1) แบ่งเป็น 3 ระดับคือเทศบาลตำบล เทศบาลเมือง และเทศบาลนคร
  - 2) กำหนดให้เป็นท้องที่ที่เป็นที่ตั้งศาลากลาง หรือมีประชากรตั้งแต่ หนึ่งหมื่นคนขึ้นไป
  - 3) มีความหนาแน่นของประชากรไม่น้อยกว่า 3,000 คนต่อตารางกิโลเมตร
  - 4) มีรายได้พอสมควรแก่การดำเนินงาน

- 5) กรณีเทศบาลนครต้องมีประชากรตั้งแต่ห้าหมื่นคนขึ้นไปและมีความหนาแน่นของประชากรไม่น้อยกว่า 3,000 คนต่อตารางกิโลเมตร

5.3.3 ปัจจัยลักษณะทางกายภาพ

มิติในความเป็นเมือง (Urbanized Area) ประการหนึ่งที่สำคัญคือลักษณะทางกายภาพ โดยเฉพาะสิ่งที่มองเห็นตลอดจนความแออัด กับสิ่งต่างๆ และหากมีสิ่งใดเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นส่วนใหญ่ (Man-Made) ในพื้นที่นั้น เช่น ตึกรามบ้านช่อง ระบบโครงข่ายการคมนาคมขนส่ง หรือสิ่งซึ่งแสดงถึงอารยธรรมและความทันสมัยต่างๆเป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เข้ามาทดแทนความเป็นธรรมชาติ ย่อมแสดงให้เห็นถึงความเป็นเมือง

5.3.4 ปัจจัยวิถีการดำรงชีพ

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าวิถีชีวิต (Way of Life) และตลอดถึงท่วงทำนองชีวิต (Life Style) ของคนในชนบทกับคนในเมืองมีความแตกต่างกัน โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

5.3.5 ปัจจัยการพึ่งพาระหว่างกันของสังคมเมืองกับสังคมชนบท

ลักษณะการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบทจะมีอยู่ตลอดอย่างไม่มีการสิ้นสุด โดยเฉพาะชุมชนที่ใกล้ชิดในแง่ของพื้นที่ เช่นชนบทในฐานะที่เป็นแหล่งผลิตสินค้า หรือวัตถุดิบทางการเกษตรป้อนเมืองแต่ในทางกลับกัน เมืองก็เป็นแหล่งผลิตสินค้าอุตสาหกรรมกระจายไปยังชนบทด้วย หรืออาจพิจารณาว่าผลผลิตที่เป็นสินค้าจากเมืองโดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นสินค้าที่บรรจุหีบห่อ (General Cargo) เช่นผงซักฟอก อาหารกระป๋อง ผลิตภัณฑ์บรรจุกล่อง ฯลฯ ในขณะที่สินค้าจากชนบทส่วนมากจะเป็นสินค้ากองเก็บ (Bulk) เช่นข้าวเปลือก หัวมัน อีฐ หิน ดิน ทราย ฯลฯ นอกจากนี้ลักษณะการประกอบอาชีพของคนที่อยู่ในชนบทบางส่วนก็เข้ามาแสวงหาอาชีพ และรายได้จากในเมือง นอกเหนือจากการทำเกษตรกรรมในชนบทซึ่งต้องพึ่งพาลักษณะแวดล้อมทางธรรมชาติค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในสังคมประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งสามารถใช้วิทยาการเข้ามาช่วยในการเกษตรได้ในระดับที่จำกัด ทำให้ในแง่การพึ่งพาอาศัยแรงงานและการจ้างงานระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบทแยกออกจากกันไม่แนชัดทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสองชุมชนนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีการเจริญเติบโตของชุมชนในชนบทมากเท่าใดก็สามารถเป็นตลาดในการระบายสินค้าและบริการของเมือง (Urban Services and Manufactured Goods) ได้มากเท่านั้น ทั้งนี้ยังไม่นับรวมถึงการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การผลิต การ

บริการต่างๆที่จะตามมาอย่างมากซึ่งจะสร้างให้เกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากเมืองสู่ชนบทอีกด้วย (World Bank n.d, 128) การพึ่งพาอาศัยระหว่างเมืองและชนบทในอดีตชนบทอาจพึ่งพาเมืองน้อยกว่าปัจจุบันเพราะคนในชนบทอยู่อย่างพอเพียง ในขณะที่เมืองในอดีตกลับต้องพึ่งชนบท หรือเมืองอยู่ได้โดยอาศัยชนบทเป็นอยู่อาศัยน้ำ แต่ในปัจจุบันเมื่อสังคมเน้นเศรษฐกิจเพื่อการค้าและอุตสาหกรรมตลอดจนการใช้เทคโนโลยีใหม่ที่เน้นการผลิตพืชผลทางการเกษตรแบบพืชเชิงเดี่ยวทำให้ชนบทกลับต้องพึ่งเมืองมากยิ่งขึ้น อันได้แก่ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช เมล็ดพันธุ์ ตลอดจนเครื่องใช้ไม้สอยที่นำมาจากในเมือง (ดวงจันทร์ อากาศวิฑูรย์ เจริญเมือง 2541, 52)

5.3.6 ปัจจัยความเป็นศูนย์กลางและแหล่งกำเนิดต่างๆ

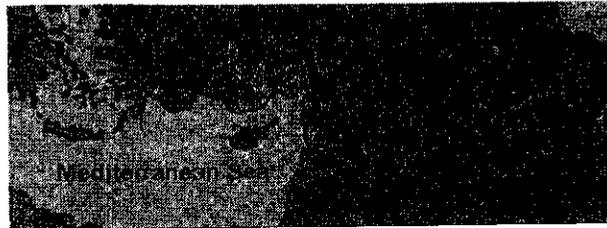
แน่นอนว่าในมิติดังกล่าวเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ในย่านชุมชนต่างๆในเมืองที่มีอยู่อย่างหลากหลายและมีมากกว่าสังคมชนบท ดังนั้น จะเห็นได้ว่าสังคมเมืองจะมีพลวัตที่สูงกว่าชนบทและจะนำมาซึ่งการเกิดนวัตกรรม (Innovation) ที่ทำให้เมืองเป็นแหล่งหรือศูนย์รวมของสิ่งต่างๆอย่างมากมายอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นชุมชนเมืองซึ่งโดยธรรมชาติตั้งแต่อดีตยังคงก่อกำเนิดขึ้นในที่ที่เป็นชุมทาง จุดเชื่อมต่อทางการคมนาคม หรืออาศัยปัจจัยเอื้อในทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นศูนย์กลางหรือที่มาของสิ่งต่างๆอยู่เสมอ

6. ลักษณะประเภทของความเป็นชุมชนเมือง:ศัพท์และคำที่เกี่ยวข้องในการบริหารชุมชนเมือง

1) **Urban** คือเมืองหรือชุมชนเมือง (Urban Community) คือชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีสาระสำคัญหรือจุดร่วมของความเป็นเมืองอันได้แก่ ความเป็นศูนย์กลางในด้านต่างๆ ความหนาแน่น วิถีชีวิต หรือในแง่ของการเมืองการบริหาร เป็นต้น

2) **Urbanization** การสร้างบ้านแปลงเมืองหรือการสร้างความเป็นเมืองหรือชุมชนเมืองเป็นกระบวนการอันซับซ้อนซึ่งเกิดจากการที่ผู้คนจำนวนมากมารวมตัวกันตั้งถิ่นฐาน ทำงานหรืออยู่อาศัยในเมือง แม้ว่า การสร้างบ้านแปลงเมืองจะปรากฏตั้งแต่ยุค โบราณ ยุคก่อนอุตสาหกรรม ยุคอุตสาหกรรมที่จะมีอัตราการสร้างบ้านแปลงเมืองที่รวดเร็วหรือหลังยุคอุตสาหกรรมก็ตาม แสดงให้เห็นว่าการสร้างบ้านแปลงเมืองเป็นวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่ง (Social Change)

วิวัฒนาการของการสร้างบ้านแปลงเมือง เมื่อประมาณ 1 หมื่นปีที่ผ่านมา คนจะมารวมกลุ่มกันเพื่อล่าสัตว์ และทำการเกษตรขนาดเล็กๆ หลังจากนั้น ก็มีการรวมตัวกันเป็นชุมชนขนาดเล็กๆ ประมาณ 200-400 ชุมชน ในขณะที่เมื่อประมาณ 5 พันปีต่อมาจึงเกิดชุมชนที่จัดว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับลักษณะชุมชนเมืองตามความหมายในปัจจุบัน คือเมื่อประมาณ 5 พันปี ที่ผ่านมา คือยุคก่อนอุตสาหกรรม (Pre-industrial) จึงเกิดชุมชนเมืองในยุคแรกๆ บริเวณลุ่มแม่น้ำไนล์ในอียิปต์ ลุ่มแม่น้ำไทกริส ยูเฟรติส ในตะวันออกกลาง (ประเทศอิรัก) ลุ่มแม่น้ำเหลืองในจีน และชุมชนฮินดูในปากีสถาน นอกจากนี้ยังได้แก่ชุมชนเมืองอินคา และมายันในอเมริกาใต้และกลางตามลำดับ แต่ชุมชนเมืองที่รู้จักกัน ไปได้ทั่วได้แก่ อารยธรรมชุมชนเมืองของกรีกและโรมันโบราณในนามนครรัฐ (City-states)

8) *City* เมืองใหญ่ เป็นชื่อที่ใช้เรียกชุมชนที่มีคุณลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากชุมชนชนบทหรือ อาจถูกกำกับโดยจำนวนประชากรในพื้นที่นั้น

9) *Town* เมืองเล็ก

7. ประโยชน์ของความเป็นเมือง

คำถามพื้นฐานที่ว่าทำไมคนส่วนใหญ่จึงไม่เลือกที่จะอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมชนบทแทนที่จะเลือกอยู่ในสภาวะแวดล้อมที่มีความเป็นเมืองและ ทำไมคนส่วนใหญ่จึงชอบที่จะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม หรือทำไมจึงมีแนวโน้มที่เมืองจะขยายตัวออกไปมากขึ้นกว่าเดิม คำตอบดังกล่าวควรต้องตอบคำถามของธรรมชาติของมนุษย์ดังที่ อริสโตเติล (Aristotle 384-322 B.C.) ให้ทัศนะว่ามนุษย์เป็นสัตว์สังคมซึ่งแสดงถึงธรรมชาติของมนุษย์ในความต้องการที่จะอยู่ในสังคม นอกจากนี้ในทางรัฐศาสตร์ มองว่าในสังคมนั้นจะมีกฎเกณฑ์ และผู้เข้าไปอยู่ในสังคมหรือรัฐนั้นจะได้รับความคุ้มครองในด้านความมั่นคงปลอดภัยแลกับการถูกปกครอง คือการเสียสละหรือการยอมมอบอำนาจบางอย่างให้กับผู้ปกครอง (ชัยอนันต์ สมุทวณิช 2519, 1-19)

คำถามที่ว่าทำไมการอยู่รวมกันเฉพาะแก่ชุมชนในชนบทไม่สามารถตอบสนองมนุษย์ได้หรือนั้น อาจพิจารณาปัจจัยด้านเศรษฐกิจที่เช่นกันการอยู่อย่างโดดเดี่ยวที่จำเป็นต้องอยู่แบบพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance) (Andrews n.d, 1) เช่นสังคมในชนบทย่อมจะขาดบางสิ่งบางอย่างที่เป็นผลผลิตของผู้อื่นและสังคมทำให้สภาพความเป็นอยู่ขาดสิ่งที่เป็นต่อชีวิตและเมื่อมีการติดต่อแลกเปลี่ยน ระหว่างคนในชนบท และชุมชน แล้ว ความจำเป็นสำหรับการผลิต แหล่งผลิตที่ใกล้ชุมชน การแบ่งงานกันทำตามความสามารถเฉพาะที่นำมาซึ่งความมีประสิทธิภาพในการทำงานและความซับซ้อนของสังคมตามความต้องการในการผลิตและความต้องการในการบริโภคที่มีมากขึ้นจึงเกิดย่านธุรกิจบริการและความเป็นเมือง ซึ่งแน่นอนว่าจะมีความสะดวกกว่าการใช้ชีวิตหรือความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาตนเองในแทบทุกด้านซึ่งโดยข้อเท็จจริงแล้วบุคคลแต่ละคนย่อมไม่มีความสามารถดังกล่าว ทั้งนี้ยังไม่ไปถึงความปลอดภัยเป็นชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนความ

มนุษย์ในแง่คุณภาพชีวิต ในขณะที่มนุษย์ในฐานะเป็นผู้ทำให้เกิดความเป็นเมือง (Urbanization) หรือในทางตรงข้าม

8. บทบาทหน้าที่ของเมืองมหานคร

นอกจากจะทำหน้าที่ของเมืองเช่นเดียวกับเมืองโดยรวมแล้วเมืองมหานครยังมีหน้าที่ที่แตกต่างออกไปซึ่งโดยรวมหน้าที่ของเมืองมหานคร ได้แก่

1) หน้าที่ในฐานะที่เป็นเมืองที่น่าอยู่อาศัย

หน้าที่นี้เป็นบทบาทโดยทั่วไปของเมือง และเมืองมหานครเพราะเมื่อประชาชนเลือกที่จะอยู่อาศัยในเมืองนั้นๆ แล้ว เมืองจึงไม่อาจปฏิเสธบทบาทตามความคาดหวังของผู้ที่อยู่อาศัยดังนั้นก็กิจกรรมต่างๆของเมืองจะต้องดำเนินไปได้อย่างราบรื่นและเป็นปกติสุขกิจกรรมหลักได้แก่ การสร้างสภาพแวดล้อม ที่อยู่อาศัยที่ดี น่ารื่นรมย์, การสร้างให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นประโยชน์แก่เมือง, การสร้างกิจกรรมทางสังคมที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้คน, การแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นได้อย่างได้ผล

2) หน้าที่ในฐานะที่เป็นเมืองศูนย์กลางของภูมิภาค

ได้แก่ความพยายามของประเทศต่างๆที่จะให้เมือง หรือมหานครกลายเป็นศูนย์กลางการติดต่อ ศูนย์กลางเศรษฐกิจ หรือกิจกรรมต่างๆทั้งในประเทศหรือต่างประเทศ เช่นประเทศไทย ต้องการให้กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางทางการบินของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือการกำหนดนโยบายของประเทศญี่ปุ่นให้เมือง Osaka เป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจของภูมิภาคคันไซ (Kansai Region) ในปี 1994 ซึ่งประกอบไปด้วยเมือง Osaka Kyoto Kobe โดยการลงทุนสร้างสาธารณูปโภคต่างๆอย่างมหาศาลก่อนหน้านั้น หรือลีควอนยิว (Lee Kuawn Yew) ได้วางรากฐานของประเทศสิงคโปร์มีนโยบายของประเทศมาช้านานที่จะเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจในทุกๆด้านในเอเชียซึ่งประสบความสำเร็จแล้วในหลายด้านเช่นการขนส่งทางเรือ

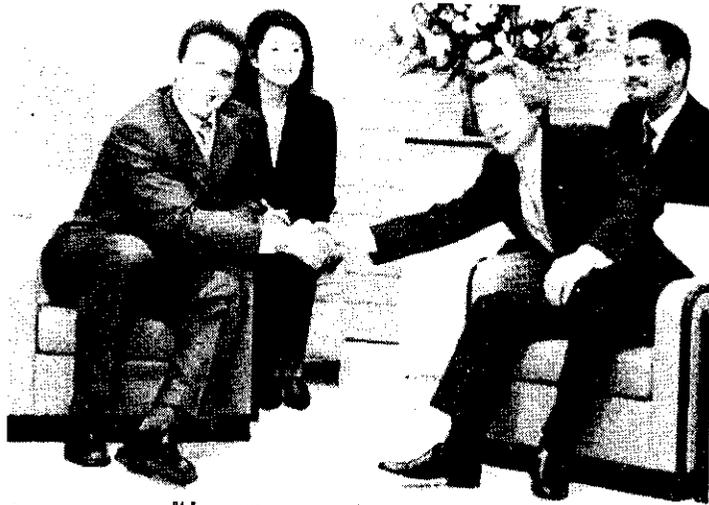
3) หน้าที่ในฐานะเป็นเมืองนานาชาติ

โดยเฉพาะเมืองมหานครในยุคโลกาภิวัตน์และมีการติดต่อกันอย่างเสรีจะปฏิเสธบทบาทนี้ไม่ได้ เนื่องจากการเป็นเมืองนานาชาติจะเป็นไปเพื่อรองรับความต้องการของมนุษย์ซึ่งเกี่ยวข้องกับ

---

* ทำเรือสิงคโปร์มีการขนส่งด้วยระบบตู้คอนเทนเนอร์มากที่สุดในโลก : ปีละประมาณ 15 ล้านตู้

กิจกรรมทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของโลก นอกจากนี้ฐานะที่ได้เปรียบของเมืองมหานครในทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศยิ่งจะเอื้อให้เกิดความสามารถในการแข่งขันได้ ในลักษณะนี้เมืองมหานครของหลายๆประเทศจะมีการเชื่อมสัมพันธ์ในกิจกรรมที่สนใจร่วมกันในเป็นเครือข่าย (Net Working) เพื่อประโยชน์ดังกล่าว เช่นการเป็นเมืองท่า เมืองพี่เมืองน้อง เมืองพันธมิตร (Sister City, Friendship City, and other Affiliations)

Arnold Schwarzenegger ผู้ว่าการรัฐแคลิฟอร์เนียพบกับนายกรัฐมนตรี Junichiro Koizumi เมื่อวันที่ 12 พ.ย. 2547 ในโอกาสที่เดินทางไปญี่ปุ่นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ทางการค้า (Reuters)

4) บทบาทที่เป็นเมืองนำการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ

บทบาทในแง่นี้เป็นบทบาทที่สำคัญของเมืองมหานครในแต่ละประเทศที่จะมียุทธศาสตร์หรือแนวทางที่จะให้เมืองใหญ่และเมืองมหานครเป็นหลักหรือหน้าด่านในด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือประเทศต่างๆจะใช้เมืองมหานครซึ่งมีศักยภาพในทางเศรษฐกิจ การค้า อุตสาหกรรม การขนส่ง และการบริการในสาขาต่างๆที่มีอยู่แล้วเป็นตัวช่วยให้เกิดการขยายตัวในทางเศรษฐกิจหรือเหนี่ยวนำให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ ดังจะเห็นได้ว่าจะมีการลงทุนในระบบโครงสร้างพื้นฐานในเมืองมหานครเพื่อดึงดูดหรือรองรับการลงทุนจากต่างประเทศอย่างไม่หยุดยั้ง โดยเฉพาะเมืองมหานครในประเทศกำลังพัฒนาซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเมืองหลวงซึ่งจะเป็นศูนย์กลางในทุกๆด้านนั้นในแง่ของคนของประเทศหนึ่งจะรู้จักภาพลักษณ์ของประเทศเหล่านี้ก็โดยผ่านเมืองมหานครดังนั้นเมืองมหานครจึงเป็นศูนย์กลางการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศ

5) เมืองในระดับโลก (Global Cities) (Logan 2000, 158-185)

ได้แก่การแสดงบทบาทหน้าในการเป็นศูนย์กลางของโลกโดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ เช่น นิวยอร์ก ลอนดอน หรือโตเกียว ในปัจจุบันเป็นศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรมการเงิน (Financial Industry) อันได้แก่ ตลาดทุนซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อตลาดทุนของโลก ทั้งโลก เมืองทั้ง 3 แห่งเริ่มมีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางการเงินและการค้าของโลกตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา จนกระทั่งปัจจุบัน ความเป็นศูนย์กลางดังกล่าวได้ส่งผลกระทบทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศต่างๆ ในโลก หรือแม้กระทั่งในเมืองดังกล่าวเอง เช่น ในเมืองนิวยอร์กจะมีการจ้างงานทั้งในอัตราที่สูงและในอัตราที่ต่ำ ในขณะที่ก่อให้เกิดผลกระทบในระยะยาวต่อผู้ที่มีรายได้น้อยจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากเมืองเหล่านี้มีอัตราค่าครองชีพที่สูงมาก

ปัจจัยกระตุ้นความเป็นเมืองในยุคปัจจุบัน

โดยสรุปประ โยชน์ของความเป็นเมืองอาจได้แก่ประ โยชน์ทั้งโดยตั้งใจและโดยนัยยะ (Explicit and Implicit) ได้แก่การตอบสนองความต้องการของผู้อยู่อาศัยโดยธรรมชาติ, การตอบสนองความคาดหวังในความเป็นอยู่ที่ดีกว่า, การตอบสนองนโยบายทางการบริหารงานของรัฐ โดยเฉพาะการใช้บทบาทของเมืองเป็นยุทธศาสตร์ของชาติทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ, การเป็นแหล่งก่อกำเนิดอารยธรรมหรือศูนย์รวมในการกำหนดมาตรฐานและคุณค่าของสิ่งต่างๆ เป็นต้น ซึ่งโดยรวมคือการใช้เมืองเป็นปัจจัยสาเหตุและผลของการสร้างความก้าวหน้าและการพัฒนาของมนุษย์โดยที่ศาสตร์สาขาต่างๆพยายามที่จะอธิบายและให้เหตุผลต่อความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

สรุปท้ายบท

ในบทที่ 2 นี้ ได้กล่าวถึงลักษณะการอยู่ร่วมกันตลอดจนการมีปฏิสัมพันธ์ของชุมชน ซึ่งความเป็นชุมชนนี้มีความหมายในหลายมิติและจำแนกได้เป็นหลายระดับ เช่น การอยู่ร่วมกันนั้นเป็นที่ตระหนักโดยองค์การสหประชาชาติ และในประเทศต่างๆ ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ โดยเฉพาะในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่จะต้องมียอดประชากรขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งในบทนี้ยังได้ให้คำนิยามของคำว่า “เมือง” ตลอดจนวิวัฒนาการของเมืองในแต่ละยุคจนกระทั่งถึงปัจจุบัน รวมทั้งเกณฑ์ต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยที่กำหนดความเป็นเมืองที่มีอยู่อย่างหลากหลาย และสาระสำคัญอื่นๆ เช่น ลักษณะประเภทของความเป็นชุมชนเมือง ประ โยชน์ของความเป็นเมือง บทบาทหน้าที่ขั้นพื้นฐานของเมืองโดยทั่วไปและเมืองมหานคร เป็นต้น

คิดและวิเคราะห์ท้ายบท

- ชุมชนและสังคมของมนุษย์เกิดขึ้นมาได้อย่างไร
- ลักษณะของชุมชนใหม่ที่มีขึ้นจากการเกื้อหนุนของเทคโนโลยีสารสนเทศ
- การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในความหมายที่กว้างมีสาระสำคัญอย่างไรเกี่ยวข้องกับบริบทของการพัฒนาอย่างไร
- ชุมชนในระดับต่างๆมีพลวัตอย่างไร เพื่อวัตถุประสงค์ใด
- ชุมชนเมืองและชุมชนชนบทมีลักษณะที่สำคัญที่เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร และแสดงบทบาทหรือมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน และต่อสังคมโลกอย่างไร
- มีข้อพิจารณาอย่างหลากหลายต่อเกณฑ์กำหนดความเป็นเมือง อย่างไร
- ลักษณะของเมืองแต่ละประเภทเป็นอย่างไร?
- บทบาทของเมืองโดยปกติและบทบาทพิเศษในบางเมืองเป็นอย่างไร